

Ранко МЛАДЕНОСКИ

СИНТЕЗА НА ФОЛКЛОРНОТО И СОВРЕМЕНОТО ВО ЦИКЛУСОТ „МАРКО КРАЛЕ“ ОД БЛАЖЕ КОНЕСКИ

1. Генезата; 2. Марко Крале - турски вазал и епископ јунак; 3. „Марко Крале“ - циклусот на Конески; 3.1. Традиција и иновација. Актуализација; 3.2. Песниите; 3.2.1. Оуземање на силата; 3.2.2. Стерна; 3.2.3. Кале; 3.2.4. Марковиот манастир; 3.2.5. Песја Брце (Епилоџ); 4. Зајтруднување. Иницијација; 5. Глобална творечка поштапка.

1. ГЕНЕЗАТА

Циклусот „Марко Крале“ од Блаже Конески е составен од пет песни: „Оуземање на силата“, „Стерна“, „Кале“, „Марковиот манастир“ и „Песја Брце“. Во првата фаза овој циклус го носел насловот „Стерна“, објавен во второто издание на збирката „Везилка“ во 1961 година. Тука влегле песните „Оуземање на силата“, „Стерна“ и „Марковиот манастир“. Во подоцнежните издања на поезијата на Конески¹ циклусот е насловен како „Марко Крале“ со петте песни.

Идејата за овој циклус постоела уште од 1956 година во Париз, но тој е оформен/ затворен многу подоцна. За ова Конески објаснува: „Циклусот за Марко Крале јас почнав да го реализирам негде предесет и седмта година. Прво напишана, мислам

’Стерна’. Пошто ’Оуземањето на силата’, уште постоело. А неколку години подоцна ’Марковиот манастир’. По напишувањето на ’Стерна’ и на ’Оуземањето на силата’, јас веќе имав некаква концепција за поголема целост. И знаев што би можел еден такав циклус да содржи. Дури, во некои од моите ноти јас имам крајко забележано некои теми, што треба најаму да се обработат. Но, можам да кажам дека и во тој случај темите се откриени во тек, во самиот процес. А бидејќи првите песни од циклусот за Марко Крале ’Стерна’ и ’Оуземање на силата’ ги импровизирав и чувствував дека нешто сум постигнал, сепак нејкев да преминувам по некаков план кон обработка на другите делови од тој циклус. Затоа чекав цели дваесет години дури тој се оформи. Што значи, не по намера да го завршам циклусот, ами по стимули што доведуваа со истиа сигурност да напишам и другите текстови во тој циклус, со каква што напишана првине, ’Стерна’ и ’Оуземање на силата’. Сега, по оној ’Епилоџ’, тој циклус го сметам за завршен“.²

Насловот на циклусот упатува на најголемиот епископ јунак не само од македонското, ами и воопшто од јужнословенското фолклорно творештво - Марко Крале. Тоа

¹ Блаже Конески, Поезија, Култура, Македонска книга, Мисла, Наша книга, Скопје, 1981 (Избрани дела во седум книги, книга прва); Блаже Конески, Собрани песни, Македонска книга, Скопје, 1987 и др.

² Цане Андреевски, Разговори со Конески, Култура, Скопје, 1991, стр. 285 - 286.

имплицира дека генезата на песните од овој циклус треба да се лоцира во песните, легендите и преданијата за овој епски јунак. Значи, уште со насловот на циклусот Конески како да инсистира на укажувањето дека при создавањето („откривањето“ - како што објаснува тој) на овие песни се држел до традицијата, до фолклорот, до вековното народно творештво.

2. МАРКО КРАЛЕ - ТУРСКИ ВАЗАЛ И ЕПСКИ ЈУНАК

Марко Крале е историска личност, но - како што наведува Пенушлиски - историските сознанија за него се мошне оскудни и непотполни.³ Роден е во 1335 година. Негов татко е Волкашин, еден од најгледните српски феудалци во рамките на Душановата држава. За првпат Марко е спомнат во една исправа кога го посетил Дубровник како пратеник на Волкашин. Името му се среќава и во некои белешки и хроники од неговото време како син на Волкашин, а подоцна како крал. По загинувањето на Волкашин во Маришката битка во 1371 година, Марко ја наследил кралската титула, но бил принуден да ја признае турската врховна власт и да се обврзе пред султанот да му плаќа определен данок и да му дава воена помош. Државата на Марко Крале го зафаќала десниот брег на реката Вардар - од Шар Планина и албанските планини на северозапад до Костур на југозапад, со престолнина во Прилеп. Скопје и Охрид не му припаѓале на Марко, освен можеби привремено.⁴ Марко владеел од 1371 до 1395 година. За сето време на владеењето бил турски вазал. Загинал на 17 мај 1395 година, борејќи се на

³ Марко Крале легенда и стварност, приредил Кирил Пенушлиски, Мисла, Скопје, 1983, стр. 9.

⁴ Исто, стр. 11.

страната на Османлиите, во битката кај Ровиње, близу Крајова (Романија), против влашкиот војвода Мирчо.

За разлика од неговата историска улога, Марко Крале во песните, легендите и преданијата во основа е претставен како јунак кој се бори против ропството, против тиранијата, јунак кој најчесто застанува на страната на слабите и изнемоштените, јунак кој се бори за правдата, за слободата на својот народ. Ваквиот несооднос меѓу историјата и фолклорот во врска со ликот на Марко Крале сè уште не е докрај разјаснет.

Колку овој епски лик бил и сè уште е популарен на нашиве простори потврдуваат бројните народни песни за него. Бројката на она што досега е објавено и собрано како материјал изнесува над 1.500 народни песни за Марко Крале.⁵ Тука треба да се додадат и бројните преданија, легенди и приказни за овој епски јунак.

Во врска со карактерот на овој јунак во фолклорната традиција доволно е да го наведеме сублимираниот приказ на Пенушлиски: „Ако во целост се земаат предвид сите оние претстави за хоепскиот лик на Марко Крале во македонското народно творештво, што се среќаваат не само во песни, туку и во преданијата и кажувањата, тогаш на виделина се појавува лик на јунак не 'без мана и ситрав', каков што всушност би требало да изгледа секој идеализиран 'јунак на јунаци', туку јунак кој е прв сè човек, како и сите оружи луѓе, обременети и со позитивни и со негативни особини, кој знае и да се уилаши и што има, речиси, подеднакво толку мани колку и добродетели. Очевидно е дека хоепскиот лик на Марко Крале постоел, во неговото

⁵ Исто, стр. 34 - 35.

многувековно формирање во средината на нашиот народ, па и на другите јужнословенски народи, се вообликувал и менувал, веќе според подобие то на обичните луѓе, онакви какви што во секојдневие можат да се среќаат. Всушност, може да се каже дека во Марковиот лик се инкорпориран најважниите добри и лоши страни на нашиот човек“.⁶

Токму во ова искажување на Пенушлиски за карактерот на ликот на Марко Крале го гледаме поттикот на Конески да се зафати со создавање (или „откривање“) на песните од циклусот „Марко Крале“. Односно, во податокот дека тој е јунак со страв и со мана и пред сè човек како и сите други луѓе со свои позитивни, но и негативни карактеристики.

3. „МАРКО КРАЛЕ“ - ЦИКЛУСОТ НА КОНЕСКИ

Секоја песна од циклусот „Марко Крале“ има свое мото во форма на народна легенда. По потсетувањето за тоа што кажал фолклорот за мотивот што се обработува, продолжува кажувањето на поетот за тој мотив. Започнува, всушност, неговото гледање за тој мотив, односно следи авторовото дополнување на еден елемент од народното творештво. Може да се каже дека станува збор за надоврзување, надградување, збогатување на мотивот од народното предание. Мора да се нагласи дека постапката на поетот не тргнува од штуро интерпретирање или прераскажување на мотивот, ами подразбира негово надградување и дополнување. Во таа насока е и забелешката на Вангелов: „Во песната *Одземање на силата на Блаже Конески, најројлив, не се развива и не се*

реинтерпретира тоа сиже. Слободно може да се рече дека тоа почнува таму каде што завршуваат усните преданија“.⁷

Тоа би значело дека Конески не само што не копира, туку иновира. Но, иновира врз основа на веќе познати мотиви и сижеа. Авторот прави спој меѓу традицијата и иновацијата, односно меѓу фолклорното и современото во процесот на поетското творење.

3.1. Традиција и иновација. Актуализација.

За тоа како се одвивала творечката постапка при оформувањето („откривањето“) на овој циклус песни, Конески се има изјаснето во неколку наврати. Тој објаснува дека легендите, кои подоцна ќе најдат обработка во некои негови текстови, не ги запознавал од книги, ами ги слушал како дете од старите во својата селска куќа. „И до денеска - објаснува Конески - ме долазува некоја грозга по коските кога ќе се седам со каков торжествен глас тие ги кажувале и со какви многузначителни гестови го придружувале кажувањето. Уште оштогаш преминала во мене Стерна, стравната одземна вода“.⁸

Така го објаснува Конески својот однос кон македонското фолклорно богатство и додава: „Тука се воспоставува веќе, во еден индивидуален оштр, интимна врска со традицијата, и тоа во еден период кога процесот на модернизација и нашата средина ја уапсуваат неизбежно кон други начини на изразување, оддалечувајќи ја од наследството на уметнички

⁷ Атанас Вангелов, Литературни студии, Мисла, Скопје, 1981, стр. 143.

⁸ Блаже Конески, Еден опит, во: Ликови и теми, Македонска книга, Скопје, 1987, стр. 140.

⁶ Исто, стр. 13 - 14.

обработениот збор во рамките на оралната поезија. Отиаде произлегува и едно големо уважение кон оние безимени творци што во своеобразен израз ги предавале ствариите мошиви во оралната традиција, за да дојдат тие сè до нас. Јас сум ги користел тие мошиви во своите песни 'Болен Дојчин', 'Одземање на силата', 'Ситерна', 'Марковиот манастир' и др. Се разбира, со тоа сум нашол начин да ја искажам својата живојна филозофија, своите дилеми, своите возбуди и озорченија. Јас вршев иновација, ги вклопував ствариите пораки во современ израз и ги варирав по начин што му одговара на интересот на современиот човек".⁹

Значаен е фактот што народните песни, преданијата, легендите се создавани не од еден автор, ами во колективот и тоа во еден долг временски период со постојано внесување на голем број нови елементи во нив. Токму затоа и постојат по неколку варијанти на една народна песна, или пак по неколку варијанти на некоја легенда, народна приказна, на некое предание. Во создавањето на овие творби, значи, огромна улога играл колективот. Во врска со ова и со создавањето на уметничката литература, Конески предлага свој модел за објаснувањето на појавите сврзани со традицијата и иновацијата, односно подновувањето како што вели тој. Во својот модел Конески како фактори ги наведува: традицијата, колективот и авторот.¹⁰ Неизбежната

⁹ Исто, стр. 141.

¹⁰ Зборувајќи за овој модел на Конески, Старделов трите фактори ги преименува во историја, народ, поет: „Традицијата, колективот и авторот, или историјата, народот и поетот траат во песната заедно, како едно цело, како едно неделиво, како битие“. (Георги Старделов, Одземање на силата :

врска меѓу нив тој вака ја објаснува: „Иновациите ги внесува авторот со санкција на колективот (се препиолага дека тие настануваат и во самиот колектив), при постојано сооднесување на тие два фактора со факторот на традицијата. Не може да се мине и без таа санкција, зашто традицијата е жива и во колективот, како и во самиот автор. Еден текст што не ја образува оваа закономерност, односно во кој не нашле извесна рамноотежа споменатите фактори, може да препиолавува интересен експеримент, може да препиоира на модерност во буквална смисла на она што се вика мода, но тој текст нема да биде уметничка реализација“.¹¹

Го наведуваме во овој контекст и ставот на Јакобсон во врска со иновациите: „Човек кој чита песна или гледа слика има јасна свест за два слоја: за традиционалниот канон и за уметничката иновација како отстојување од тој канон. Иновацијата може да се пообразбере, всушност, само врз полагата на традицијата. Формалистичките испражувања на поворота дека тоа е истовремено зачувување на традицијата, но и раскин со неа. Токму во тоа се состои суштината на секое ново уметничко дело“.¹²

Во врска со темата што ја обработуваме од особена важност е уште едно искажување на Конески кое исто така е во врска со односот кон фолклорот: „Ушите од самите поетници јас сум обраќал по големо внимание на говорниот јазик и сум барал за него попор во стихот. Сејак често самиот си се замислувам како човек што пишувајќи го

поезијата на Блаже Конески, Мисла, Скопје, 1990, стр. 16.)

¹¹ Блаже Конески, Еден опит, цит. дело, стр. 142.

¹² Роман Јакобсон, Огледи из поетике, Београд, 1978, стр. 126.

најушишил брегои на оралната њоејска традиција. Во тоа уверение ме зајврдува улогата на импровизацијата во моето пишување, која не е мала“.¹³

Со песните од циклусот „Марко Крале“ се поврзува и поимот „актуализација“ кој е доста близок по своето семантичко јадро со поимот „иновација“. Поимот „актуализација“ може да се дефинира/ определи како освежување на исказот, односно исказот на некој начин да добие во својата експресивност со отстапување од рутинското изразување. Кај Конески станува збор за актуализација не на исказот, ами на мотивот, бидејќи како што објаснува Конески: „Мојивиие на њоезијата се веќе избројани. Но тоа не претставува никаква граница во смисла на исцрпување. Силата на актуализацијата објаснува зошто тие мојиви, од Хомера па до денеска, ни звучат секогаш како нови и жизнени“.¹⁴

За циклусот „Марко Крале“ зборуваат и многу други критичари и теоретичари на литературата. Старделов меѓу другото вели: „Погледајте надворешно, сите песни-њоеми од овој циклус имаат, без исклучок, како мојо фрагмент од народни легенди, во кои е збијта основната њоејска идеја на песната“.¹⁵; „А својата песна Конески ја наоѓа њокму во легендата. И неа не ја зема само како њојњишк, њуку ја вградува во својата сојњивена песна“.¹⁶; „Со прочуениите свои песни/њоеми: 'Болен Дојчин', 'Одземање на силата', 'Сњерна', 'Марков манастир', 'Кале' и 'Песја Брце', Блаже Конески, њокму со својот

њоејски оњит, решително њридонесе за сломот на фолклорниот маниризам и фолклорниот регионализам њрисуњен доњогањ во нашата њовоена њоезија“.¹⁷; „Блаже Конески во своите просњо фасцинантни њоеми... њи ослушнува легендите, тие скаменети песни ињо њрејерат во њтемниите вилањти, во њтемниите просњори на македонското историско време и во нив и низ нив њи резимира крвавите њраѓи на колективниите бњњисувања, на колективната свњст и сензибилињет, на колективниите чувњтувања и доживњлици на нашиот човек низ стњолњијата дамна њред нас, но и на нас денес низ тие дамнешни стњолњија“.¹⁸

Зборувајќи за метафората во поетскиот говор на Блаже Конески, Ђулавкова наведува: „...њрисусњвојто на метафориката на македонската народна њоезија во уметничката се јавува како фактор на континуињетњот на њоејскиот развој“.¹⁹

За овие песни на Конески се изјаснил и Александар Спасов: „...Мошне значајна мојивска њрупа во њоезијата на Б. Конески претставуваат оние песни во кои се њрелева мињскојто, легендарнојто со сегањнојто...“.²⁰

Со забелешката дека за овој циклус на Конески се искажале голем број еминентни проучувачи на неговото дело, потсетуваме уште еднаш на искажувањето на Вангелов за песната „Одземање на силата“, а кое би можело да биде релевантно и за сите песни од

¹³ Блаже Конески, Еден опит, цит. дело, стр. 142.

¹⁴ Исто, стр. 149 - 150.

¹⁵ Георги Старделов, Одземање на силата : поезијата на Блаже Конески, Мисла, Скопје, 1990, стр. 157.

¹⁶ Исто, стр. 171.

¹⁷ Исто, стр. 15.

¹⁸ Исто, стр. 16.

¹⁹ Катица Ђулавкова, Стапка и отстапка, Македонска книга, Скопје, 1987, стр. 27.

²⁰ Цитирано според книгата: Атанас Вангелов, Литературни студии, Мисла, Скопје, 1981, стр. 118.

циклусот: „Во сѝихуванатиѝа обрабоѝиѝка на ѝреданиѝаѝа за ѝубеѝеѝиѝо на силаѝаѝа како и во ѝреданиѝаѝа, на ѝрво месѝиѝо се дава слиѝаѝа на јунаѝоѝиѝ со наѝѝчовечѝка сила како и чиноѝиѝ на ѝосѝоѝ кој ја редуѝира ѝаѝа сила. Неѝовоѝиѝо ѝраво и ѝобуди да ѝо сѝѝори ѝѝоѝа вооѝиѝиѝо не се ѝодведуваѝиѝ ѝоѝ расчленување. Во ѝеснаѝа Оѝземаѝе на силаѝаѝа на Блаже Конесѝи, наѝроѝиѝив, не се развива и не се реѝинѝѝерѝѝеѝиѝра ѝѝоѝа сѝѝѝе. Слободно може да се рече дека ѝаѝа ѝочнува ѝаѝаму каде ѝиѝѝо завршуваѝиѝ усѝиѝиѝе ѝреданиѝаѝа“.²¹

3.2. Песните

Петте песни од циклусот „Марко Крале“ ги врзуваат меѓусебно повеќе елементи/ категории. Пред сѝе тоа е епскиот јунак Марко Крале, потоа нивната структура (легенда - песна), надградувањето на традиѝиѝаѝа (иновациѝа - актуализациѝа), мотиви од фолклорот, борбата против злото/ лошотиѝаѝа, диѝалогот (поточно монологот) што во нив го води лирскиот субјект и неговата болѝка, филозофската обоеност на поетскиот исѝаз, лирскиот субјект како губитѝик во сите песни, самотиѝаѝа, тагата, гневот, гревот, совеста итн. Тоа се аргументите кои одат во прилог на тезата дека станува збор за кохерентна поетсѝа целина.

3.2.1. Одземаѝе на силаѝаѝа²²

Подлогата за оваа песна е познатиот мотив од нашата фолклорна традиѝиѝа за одземаѝето на силаѝаѝа на Марко Крале. Овој мотив го среќаваме во легендите, но и во народните песни.

Како мото на песната се наведува токму таа „народна легенда“ кога Господ преправен во просѝак, со торба во коѝа ја збрал сета тежина на земѝата, му ја одзема силаѝаѝа на Марко Крале и му остава само третина од неговата јунаѝка сила. Според Пенушѝлиски²³, преданието во Зборѝикот на браѝата Милаѝиноѝиѝ е наѝстариот запис за губеѝето на Марковата сила.²⁴

Меѓу бројните народни песни со овој мотив ја издвојуваме песната „Крале Марко ја губи силаѝаѝа“. Гане Тодоровски тврди дека автор на оваа песна е ресенѝанеѝот Трајѝко Китанѝев, а тоа го потврдуваат и многу други автори (Арнауѝов, Пенушѝлиски, Вангелѝов). Како народна песна Китанѝев ја објавил во 1889 година во списанието „Библиѝотеѝа Свети Климент“. Песната на Китанѝев содрѝи пет дела и по еден хронолошѝи редослед буквално се раскажува како Господ му ја одзел силаѝаѝа на Марко Крале. Интересни се стиховите во кои се дава податокот дека Марко се пофалил оти има толѝаѝа сила што може да излезе на мегдан дури и со Господ: *Да ми слезиѝиѝ Госѝоѝ од небеси/ и со неѝо на мејдан излеѝвам*.²⁵ Понатаму се дава сѝѝѝето како Господ му ја одзел силаѝаѝа на Марко Крале. Овој мотив, според Андре Мазон, е мошѝне стар и е познат не само кај словенските народи и во скандинаѝвските преданиѝа, туѝу може

²¹ Исто, стр. 142 - 143.

²² За оваа песна, како и за другите од циклусот „Марко Крале“, е користено следното издание: Блаже Конесѝи, Собрани песни, Македонсѝа книга, Скопје, 1987, стр. 305 - 321.

²³ Марко Крале легенда и стварност, цит. дело, стр. 48.

²⁴ Димитриѝа и Константин Милаѝиноѝиѝ, Зборѝик на народни песни, Под редакѝиѝа на Харалампие Поленакѝоѝиѝќ и Тодор Димитровски, Македонсѝа книга, Скопје, 1983, стр. 505.

²⁵ Марко Крале легенда и стварност, цит. дело, стр. 303.

да се сретне и во будистичките легенди.²⁶

„Одземање на силата“ на Конески почнува таму каде што завршува легендата за „ритуалот“ меѓу Господ и Марко Крале. Поетот оди барем еден чекор понапред од легендата и, ако може така да се рече, ги елаборира размислувањата на Марко Крале по одземањето на силата. Сета песна претставува монолог на лирскиот субјект за неочекуваната постапка на Творецот. Велиме монолог, зашто овде не станува збор за дијалог меѓу лирскиот субјект и Господ. Навистина, обраќањето е кон Бога, но во песната не се остварува комуникацијата на релација Марко Крале - Господ. Евентуално, доколку се инсистира на терминот „дијалог“, тогаш може да се прифати решението „внатрешен дијалог на лирскиот субјект“. Во песната не може да се најдат елементи кои би ја потврдиле комуникацијата меѓу Бог и лирскиот субјект, така што сиот говор на Марко Крале е една исповед, едно лелекање над својата судбина и прекор за непромислениот и непотребен чекор на Создателот, но и бунт против Бога: *Целата моја сушност се накрева иројив тебе.*

Песната е изградена врз спрегата на неколку опоненти кои меѓу себе се идентични: Бог - човек; небо - земја; горе - долу; зло - добро; светло - темно; ден - ноќ итн. Марко Крале е долу - на земјата. Му се обраќа на Бог кој е горе - на небото. Ако се земе како точна констатацијата на Старделов дека улогата на Господ во песната е повеќе ѓаволска, отколку божја,²⁷ би можеле да

ја наведеме опозицијата Марко Крале - ѓавол. Тоа би значело дека вербалната борба на лирскиот субјект не се води со небесно суштество, ами со хтонско, со ѓаволско. Сепак, во песната не можевме да најдеме податлив елемент кој би имплицирал дека на Марко Крале, всушност, силата му ја одзел ѓаволот, а не Господ. Сета песна, како што веќе наведовме, е обраќање до Бога, до Господа, до Творецот: *Ти ишто ми даде неимоверна сила..., или: Мој Боже, зошто до штолку се понижил за да ме понижеш мене?..., или: Мој Боже, чади во твоите раце ѓламната со која ми ги одгоре крилатата.*

Песната го наметнува прашањето за неприкосновеноста на Господа, односно ја поставува дилемата дали навистина Бог е семоќен: *Не мислеше ли дека еден човек ќе сведочи за миџ на твоја дола слабост, ќе го гледа со ѓорка појсмешливост дури и величието на небото.* Бог (Творецот) му ја дал силата на Марко Крале. Без измама и без лукавства. Бог му ја одзема силата на Марко Крале. Со измама и со лукавство. Доколку навистина Бог е семоќен и непобедлив, зошто морал да се престори во „питач“ и така, со итроштина, да му ја земе силата на Марко Крале?

Во врска со ова прашање Вангелов наведува: *„Слежувањето на бога, односно неговото 'снижување' на рамништите на небото се мојивира по следниов начин: тој се најдува во една загроена состојба, во состојба на страв. Таа состојба доаѓа во резултат на тоа што неговото дело стекнало сила рамна на неговата... Ако се изостави 'нејуначкиот' карактер на неговото слежување и ако се гледа тоа исклучиво од перспектива на неговата функција, ќе треба да се рече дека слежувањето има казнена цел. По тој*

²⁶ Атанас Вангелов, Литературни студии, цит. дело, стр. 141.

²⁷ Георги Старделов, Одземање на силата, цит. дело, стр. 148.

начин иовиторно се иовитврдува неговата семокност и неговито неприкосновен стипитус“.²⁸

Вангелов понатаму објаснува: „Од песната *Одземање на силата јасно се гледа дека нејзината употреба (на силата) има казнена функција. Божјата сила казнува такава сила која се заканува да се изедначи со ирвата“.²⁹ И уште: „Од песната се гледа дека и боџ и субјектите во еден моменти имале еднаква сила. Доколку била нееднаква, не ќе било нужно да се служи боџ со итрина и со маскирање. Силата е ревидирана кај субјектите, но тоа можело да му се случи и на боџа. Доколку тој се послужи и со итрина, самиот би можел да му ја прејолови силата“.³⁰*

Кон ова би додале уште една теза за која сметаме дека е во корелација и дека малку од малку ја расветлува дилемата за неприкосновеноста на Бога. Творецот се решил да му ја одземе физичката сила на Марко Крале. Значи, се решил да го ослабне неговиот јуначки идентитет. Но, бидејќи Бог е милостив, има намера да му каже на Марко Крале како понатаму да се снаоѓа без својата „неимоверна сила“. Својата намера Творецот ја извршува не со кажување, ами со покажување, со демонстрација. Бог може да му ја одземе силата на Марко Крале и без итроштина. Меѓутоа, неговата интенција е да му покаже на Марко Крале дека и без таа „неимоверна сила“ тој може и натаму да излегува како победник на мегдан - со итроштина и со лукавство. Во прилог на ваквото тврдење потсетуваме дека

Марко Крале не може со сила да го победи злото (во „Песја Брдце“). Значи, интенцијата на Бога, со неговата „подла“ постапка, е да потенцира дека злото може да се победи само со лукавство, со итроштина. На тој начин Создателот само ја истакнува својата неприкосновеност, дури и над злото. Ваквата теза ја потврдува и фактот што кај Марко Крале, и по одземањето на силата, сè уште постои свеста за неприкосновеноста на Бога: *а ти семокен,/ ти се ирестори на - ииич.* Овде го издвојуваме зборот „семокен“ што во својот монолог го дава Марко Крале. Тоа би имплицирало дека, и покрај огорченоста, и покрај гневот, сепак не е докрај изгубена вербата во Бога, или пак вербата во силата на Бога.

Но, тоа би значело, исто така, дека не е изгубена докрај и вербата во слабоста на Бога, зашто како што вели апостол Павле: *Мојата сила е во мојата слабост.* Токму затоа Марко Крале во својата болка крикнува: *унижен/ сеќавам сеиак во мене нешто што ме надминува,/ што си го имал можеби, но си го оштетил/ кога не создаде да ошкинеш од маката.* Господ ги создал луѓето за да им пренесе дел од својата мака.

Бог, по својата „подла“ постапка, во свеста на Марко Крале сепак ги губи епитетите на закрилник и заштитник: *Јас ти приоѓав во мислите како на родител што му се приоѓа...;* и уште: *јас ти знаев свој закрилник, усмевнај на мене.* Оттаму доаѓа сознанието/ свеста на лирскиот субјект дека: *сам/ низ оумани треба да го барам иако на мојој живој.*

Доколку песната на Конески се гледа во контекст на преостанатите народни песни и легенди за овој епски јунак (текст во контекст) може да се заклучи дека Марко Крале и во оваа песна на Конески е насликан (мислиме тука на карактерните особини) токму

²⁸ Атанас Вангелов, Литературни студии, цит. дело, стр. 122.

²⁹ Исто, стр. 128.

³⁰ Исто, стр. 129.

таков каков што бил - со доблести, но и со мани. Кажано со денешниот јазик, Марко Крале бил контроверзна личност. Зошто?

Во песната на Китанчев, а и во други народни песни, Марко се фали дека има толкава сила што би излегол на мегдан дури и со Господ. Тоа значи дека тој немал некој особен респект кон Бога. За разлика од ова, во песната „Одземање на силата“ на Конески, лирскиот субјект покажува респектабилен однос кон Творецот: *Јас ти приоѓав во мислиите како на родител што му се приоѓа, / идев во твојата дома со првата верба на дете...* Ова би имплицирало дека лирскиот субјект, откако Бог му ја одзел силата, го изгубил статусот на дете, односно дека станал свесен за себе и за сопствената сила, а не за сила која му е подарена, која не е негова и која во секој миг може да му биде одземена. Сметаме дека тоа е и главната поента на песната - човекот треба да биде или да стане свесен за својата сила, па и за својата слабост, односно да стане свесен за своите потенцијали.

Старделов, меѓу другото, нуди и едно сосема поинакво читање на оваа песна, тргнувајќи од фактот дека во поезијата на Конески многу често го среќаваме проблемот со изневерата, поврзан со љубовта и жената: *„Ако оваа песна ја читаме од твој аспект, ќе откриеме во неа, несомнено, и такви коностиности. Некој кој толку многу сме го сакале и кому толку многу сме му се радувале, некој кому сме му приоѓале како на родител што му се приоѓа, кому сме му оделе дома со првата верба на дете... некој кому сме му ја дале првата наша вера и првата наша љубов, некој кому сме му дале сè, ети, за возврат, не премерува доло на кантар, не измамува и унижува, ни ја одзема*

*силата, ни одзема сè и не остава сами да го бараме првото на својот живот“.*³¹

Ваквото „читање“ на песната „Одземање на силата“ од Конески само покажува дека станува збор за многузначна, односно полисемична песна, песна која содржи во својата семантика многу нивоа.

3.2.2. Стерна

Мото на оваа песна е легендата за Стерната, за страшната подземна вода која го чека својот час да гргне и да поплави сè. Стерната е олицетворение на злото и Марко Крале овде, всушност, води борба, по којзнае којпат, со лошотијата, со злото. Но, сега, злото не е само надвор од него, не е само надвор од лирскиот субјект, туку тоа е и во него: *Ми бучи Стерната в уши како никогаи / како да протекла прва во мене, / овде, в гради, / и во дамариите / ми придоуваат темните подземни водје / без починка.*

Ја издвојуваме синтагмата „темните подземни водје“. Темното, црното, ноќта (Стерната ја чека глумата ноќ, чека глума доба - тоа е нејзиниот час) го претставуваат злото/ лошотијата/ демонското. Против тоа зло Марко Крале треба да се бори со бубак, со партали, со песочиште, со чакалиште. Тоа е неговото оружје. Првиот впечаток е дека на епски јунак каков што е Марко Крале не му прилега ваков арсенал на оружје, ваков инструментариум за борба против злото. Но, ако се гледа песната во контекст на циклусот, особено во контекст со првата песна - „Одземање на силата“ - тогаш е јасно дека на обезјучениот јунак и не му прилега друго оружје освен партали и чакалиште.

³¹ Георги Старделов, Одземање на силата, цит. дело, стр. 154.

Но, Марко Крале смислил и друго оружје, смислил итроштина поучен од Бога - да биде буден, зашто постои народно верување дека злите сили само будно око може да ги уништи: *Сиџе сиџајџи,/ а само јас буден во џруонаџа ноќ*. Тогаш кога Господ му ја одзел силата му оставил аманет понатаму со итроштиње и со лукавства да ги победува непријателите. Будноста на Марко Крале во песната „Стерна“ е само еден елемент на надградување на легендата, на преданијата за него - постапка која е карактеристична за сиот циклус „Марко Крале“.

„Трудната ноќ“ го навестува неминовното раѓање (гргнување) на злото против кое се бори епскиот јунак. Очигледен е стравот на Марко Крале од злото. Сенките на лошотијата секаде го следат: *чув -/ некој џод земи, далеку, се кикоџи,/ како да ја џрекрил усџаџа со дланка*. Тоа е Стерната која му влегла во сите дамари и не му дава да здивне. Тоа е Стерната која го чека својот час и која: *ке се оџџџџџи/ ке џрџне, да џоклоџи, да џодави, да џовлече,/ да се усџокои во ширинаџа*.

Пораката е јасна: злото ќе се смири само тогаш кога ќе ја изврши докрај својата цел, својата задача - да поклопи и да подави сè. Токму затоа е неопходна таа вечна борба со злото што ја води Марко Крале. Таа борба против злото, исто така, е вечен мотив во фолклорното творештво.

3.2.3. Кале

Во „Кале“ продолжува монолотот (или внатрешниот дијалог) на Марко Крале, но сега со нагласена реминисценција. Калето е одамна изградено, тоа „се виши во ведриот ден“, но остануваат сеќавањата, јансите за тоа колку жртви требало да се дадат за да се изгради таа „крепост пред

злото“. Седумдесетте деца кои во пелени изумреле додека нивните мајки подавале камења за Калето, нивниот плач како да се впил во кожата на Марко Крале, иако тој кога се градело Калето немал време и не можел да мисли на страдањата на оние кои ја граделе крепоста, зашто само една мисла имал на ум: да изгради тврдина која ќе биде граница од која злото натаму не смее да помине.

И во оваа песна главната опсесија на лирскиот субјект е борбата со злото. Но, тука е и неговата борба со сопствената совест. Не затоа што морало да се дадат толку жртви, не затоа што мајките на мртвите младенци го проколнуваат Марка Кралета (*Проклеџа да е џвојаџа висџина, Марко Крале,/ шџо не доведе до крајоџи,/ до џоследнаџа желба*), туку затоа што сето тоа било залудно. Изгубена е веќе вербата во победата над злото, над лошотијата, зашто *неџредвидливи и безбројни се неџзиниџе џаџеки*. Марко Крале ја сфаќа залудноста на неговиот потфат со Калето, бидејќи лошотијата доаѓа: *ниџу ке ја заорџи моџџо бело кале неа,/ не ке ја заорџи/ а ке ја џринуџи само/ да урне ушџе една џорда замисла*.

И овде, како и во песната „Одземање на силата“, е присутно освестувањето на лирскиот јунак, неговото себесознавање, неговата свест за себе: *И насеџувам дека имало и некоја друџа/ џусџа џравда,/ освен мојаџа*.

3.2.4. Марковиот манастир

За џревоџи, за седумдесетџе деца шџо умреа коџа џо судаше Калеџо, Марко наџрави седумдесетџ цркви. Тоа е легендата врз која се потпира и од која се раѓа песната „Марковиот манастир“, четврта по ред во циклусот. Манастирот треба да има исцелителна улога за гревот што го направил Марко Крале. Затоа тој сака да влезе во него, да се

излекува. Но, таму не наоѓа лек, туку *стиудена полумтемнина и темна ѝшишина*. Таму наоѓа сенки на грозотии кои му го параат умот. Овие чудовишни ликови, всушност, се олицетворение на нечистата совест на Марко Крале. Тие се во функција на потенцирање на гревот што тој го направил и на тоа дека нема и не може да има лек за таквиот грев.

Пред да стапне во црквата, Марко Крале подзастанува пред папертата (*pars aperta* - надворешен дел од влезот на црквите, место на кое стоеле грешниците отстранети од црквата).³² Не случајно поетот ја спомнува тука токму папертата. За да го нагласи гревот на Марко Крале, за да потенцира дека еден од основните елементи на оваа песна, покрај злото, е гревот. Епскиот јунак се залажува дека со тој манастир и со влегувањето во него ќе си ги ибрише гревовите и ќе си ја измие совеста. Напротив. По излегувањето од манастирот кај него се задлабочува сознанието за гревот, болката во душата и мачнината на совеста. Како што наведува Старделов, сега манастирот ја игра улогата на огледало во кое Марко Крале треба да се погледне себеси таков каков што е, да се осознае себеси, да стане свесен за сопствениот грев и за сопствените грешки. Очигледно, манастирот зема не друга, ами сосема спротивна улога од онаа за која е создаден, изграден. Тој не само што не му олеснува на Марко Крале, туку и му отежнува, уште повеќе го нагласува неговиот грев. Онака како што Стерна беше влегла во сите негови дамари, во сето негово битие, така сега се впила во него студената празнина на манастирот. Таа празнина, тоа

студенило ќе го носи со себе довек: *...џо носам манастироѝ в џроб*.

3.2.5. Песјо Брдце (Епилог)

*Крвави раце; крвави нозе;
ѝремалување; смртѝ; џаволскиоѝ коѝ;
џнасна вода; злоѝо; бурјан; ноќ; ниедна
доба; лошоѝијаѝа; маѝина вода; сѝ
ѝроѝаџа вземѝ; ѝризрак; мојаѝа смртѝ.*

Ова е списокот на лексичкиот фонд и на синтагматските единици од песната кои се во функција да го определат/ детерминираат злото против кое се бори Марко Крале. Значи, и во оваа песна во прв план е злото/ лошотијата, односно борбата против него/ неа. Но, злото овде не само што не се уништува, туку борбата со него го множи, го коти: *Но навечер, коџа се враќам ѝосѝанатѝ/ ѝак се сосѝавува сѝ ѝо мене/ како шѝѝо било,/ божем сум орал џнасна вода,/ и само се умножило злоѝо/ како бурјан ѝо ѝлевање*.

Марко Крале е на Песјо Брдце и секој ден води борба со злото. Но, тоа (злото) се умножува. Ноќта е закрилник на злото. Како што го наслушуваше приидувањето на Стерната, страшната подземна вода, овде Марко Крале го наслушува ноќе приидувањето на лошотијата која е претставена како матна вода што поклопува. Марко Крале на крајот сфаќа дека неговата борба против злото е залудна. Се одлучува на најнејуначкиот чекор - да бега. Но, при тоа бегство смислува итروشтина: *Ковајѝе ми коња наоѝаку,/ клајѝе барабани на веѝар џа бијаѝѝ/ нека џи сѝраши ушѝе мојоѝ ѝризрак*. Неговата последна желба е никој да не ја види неговата смрт: *џа бидам сам со неа/ како со невестѝа/ во ноќ на заѝрудување*.

Стихот *клајѝе барабани на веѝар џа бијаѝѝ* асоцира на еден познат македонски ритуал, како остаток од

³² Георги Старделов, Одземање на силата, цит. дело, стр. 170.

паганството, кој во својата основа ја има целта да се изгони злото, односно лошотијата. Тоа е денот на пророкот Еремија, а ритуалот се состои во удирање на барабани и на разни метални предмети со што се создава огромна врева од која треба да се исплаши и од која треба да побегне злото. Целта на Марко Крале со барабаните е слична - да го залаже злото кое треба да се плаши од неговиот призрак.

4. ЗАТРУДНУВАЊЕ. ИНТЕНЦИЈА

Последната песна од циклусот „Марко Крале“ најексплицитно ја наведува и обработува основната идеја на сиот циклус - неопходноста од вечна борба против злото. Тоа е темелот врз кој се изградени овие пет песни на Конески. Но, не само борбата против злото кое нè опкружува, туку пред сè и борбата против злото кое е во нас, кое ни се впило во сите дамари и кое ни влегло под кожа.

Старделов потенцира дека Марко Крале е трагичен јунак, носител на трагичниот конфликт во себе, на конфликтот со Бога, со лошотијата, со злото, со судбината.³³ Бегството на Марко Крале пред тоа зло, пред тие конфликти, би можело да биде индикација дека станува збор за капитулација на човекот во таа борба со лошотијата, со мрачните сили.

Меѓутоа, крајот на циклусот, крајот на песната „Песја Брдце“, која уште е наречена „Епилог“, е со оптимистички тон, со оптимистичка визија. Марко Крале навистина бега пред налетот на злото, но тој поставува и еден услов: *Само никој да не ја види*

мојата смрт, / да бидам сам со неа / како со невеста / во ноќ на затрудување!

Желбата на епскиот јунак е никој да не ја види неговата смрт. Значи, никој да не дознае за неговата смрт, па ниту злото / лошотијата. Да биде сам со смртта. Но, не се бара тука некаква си или каква било самотија. Сам со смртта како со невеста во ноќ на затрудување.

Го издвојуваме зборот „затрудување“. Тој значи зачнување на нов живот, почеток, среќа, перспектива, иднина. Во контекст на циклусот, зборот имплицира зачнување, раѓање на нови сили кои ќе му се спротивстават на злото, кои ќе ја продолжат таа вечна борба против мрачните демонски сили. Ете, тоа е епилогот на циклусот „Марко Крале“, а тоа е и интенцијата (намерата) на авторот на тој циклус - да потенцира дека човековата борба против злото никогаш нема и не смее да престане.

5. ГЛОБАЛНА ТВОРЕЧКА ПОСТАПКА

Надградувањето на традицијата со иновација, односно со подновување, не е творечки принцип присутен само за циклусот „Марко Крале“, туку и за други поетски творби на овој македонски поет, така што за синтезата на традицијата и иновацијата (фолклорното и современото) може да се зборува како за една глобална творечка постапка во поезијата на Блаже Конески.

Покрај овој циклус, врз аналоген принцип е граден и циклусот „Проложни житија“. За ова Конески објаснува: *„Едно лејто во Дојран јас работев врз така наречениот 'Стијаниславов ѝролоџ' од 1330 година. Тоа е еден ракопис, ѝрејишан во Лесновскиот манастир во така година, а имейто џо носи ѝо ѝрејишувачој Стијанислав. Стијанислав ѝој ѝролоџ џо ѝрејишувал. Пролоџој е книџа со крайки житија на свейишели за секој ден во џодинаџа. Проложни житија се*

³³ Георги Старделов, Одземање на силата, цит. дело, стр. 168.

крајќи животија. Јас се интересирав и за стилистиката на тој пролог, а уште повеќе за неговиот јазик, и напишав една студија за јазикот на Станиславовиот пролог. Во текот на таа работа врз прологот ми дојде мислата - зошто не би можело да се напишати животија, не за истакнати, ами за обични луѓе... Во животој, покрај нас, минати многу такви свети ликови, со невидливи ореоли. И никој не ги прогласува за маченици. Никој не ги прогласува за светици. Никој нивните морални вредности не ги истакнува, а често пати јас сум бил од тие вредности фасциниран. Така напишана идејата да претреирам некои од обичните луѓе, од простите луѓе, што за мене носеле ознака на некаква величие. И почнав со она крајко животија на Бона“.³⁴

Така настанале песните од „Проложни житија“: „Житие на Бона“, „Житие на Таса Бојаноска“, „Белата тетка“, „Успение на тетка Менка“ и други.

И за многу други песни од Конески може да се рече дека настанале врз истиот принцип: „Болен Дојчин“, „Ракување“, „Илинденски мелодии“, „Приспивна“, „Смртна песна“, „Ангелот на Света Софија“, „Буната Карпошова“, „Средба со Жинзифов“, „Григор Прличев“, „Девственици“, „Дон Кихот“, „Кочо Рацин“, „Данте“, „Че Гевара“, „Троја“, „Поразот на Даме Груев“, „Шесто дете“, „Послание“, „Подмладување“, „Грешни жени“, „Свети Никола“, „Читач“, „Помен“, „Црква“, „Антониј и Клеопатра“, „Претеча“, „Натпис на чешмата во Јован Бигорски“, „Очовечување“, „Слабоста“, „Велигденско јајце“, „Похвала“, „Ој Лозено“, „Македонски поети“, „Лажни пророци“, „Сирма“, „Видение на Исаија Радев Мажовски од Лазарополе во Дебарската заграда на 8 јануари 1889 година во десет саатот претпладне“, „Војводата Блаже во испустилото Бирино“, „Чување на мртовец“, „Полн циклус“, „Мајаковски“, „Грбови“ и други.

---

³⁴ Цане Андреевски, Разговори со Конески, цит. дело, стр. 287 - 288.